

SZEMPONT

SZÁM ATTILA

DOGMATIKUS IRÁNYZATOK AZ ÖNIGAZGATÁSÚ TÁRSADALOMBAN

Úgy hiszem, érthető, hogy a dogmatizmus fogalmát nem szűkíthetjük le a marxizmus klasszikusainak értelmezésére és magyarázására. Gondolok itt azokra a kísérletekre, amelyeknek az volt a céljuk, hogy szó szerint alkalmazzák Marx eszméit a mai szocialista gyakorlatban. Mindezek a kísérletek előbb vagy utóbb természetesen igazolják Tito szavainak helytállóságát, melyek szerint: „A marxizmus ma már nemcsak annyi, amennyit Marx, Engels és Lenin leírtak a világ forradalmi fejlődéséről. A marxizmust jelentősen gazdagítja a szocialista építés és a szocialista társadalmi viszonyok gyakorlata, valamint az utóbbi ötven év eseményei a világban. Ezt a gyakorlatot és ezeket a változásokat alaposan tanulmányozni kell, nem pedig dogmatikus szempontból, leegyszerűsített idézetekkel magyarázni a mai valóságot.”¹

Ilyen értelemben a marxizmus a munkásosztály forradalmi gyakorlatának elmélete, s ennél fogva teljesen egyetérték azokkal, akik azt állítják, hogy a marxizmus ellentétben áll a dogmatizmussal, vagyis a marxizmus helyes gyakorlati alkalmazása nem tűri el a dogmatikus megoldásokat. Marxtól és a marxizmus klasszikusaitól mindenekelőtt a módszereket kell átvennünk, azt, ahogyan hozzáálltak a társadalmi jelenségek tanulmányozásához. Véggkövetkeztetéseiket illetően azonban tudnunk kell, hogy azok egészen másfajta társadalmi-gazdasági viszonyok közepette, vagy legalábbis a társadalmi-gazdasági viszonyok más szintjén alakultak ki, s ezért nem lehet őket egyszerűen áthozni, átplántálni a mi társadalmi-gazdasági valóságunkba.

Mindennek tudatában, úgy gondolom, nagyobb figyelmet kell fordítanunk a dogmatizmus legújabb megnyilvánulásaira, amelyek a mai társadalmi-gazdasági viszonyok közepette jelentkeznek öngazgatású társadalmunkban, vagyis amelyek a szocializmus építésének jelenlegi szakaszá-

1. Josip Broz Tito: *Beszédek és cikkek*. 14. kötet. Forum, Újvidék, 1970. 216.

ban észlelhetők. Meggyőződésem, hogy a dogmatizációs törekvések leleplezésének különleges jelentősége van a munkásosztály és a többi szubjektív erő forradalmi akciójára nézve, társadalmunk mai fejlődési szakaszában. Úgy vélem ugyanis, hogy a marxizmus dogmatikus tolmácsolásának formáit és veszélyeit az eddigiekben már kielégítően megvilágítottuk. Fennáll viszont annak a veszélye, hogy nem ismerjük fel a dogmatizációs irányzatokat a jelenlegi társadalmi folyamatokban itt nálunk.

Az adott feltételek mellett a dogmatizmus a mi környezetünkben úgy jelentkezik, mint egyik legerőteljesebb kerékkötője a kongresszusi határozatok megvalósításának és az új alkotmányos elképzelések valóra váltásának társadalmi valóságunkban. Épp ezért a dogmatizmusnak ma alighanem az a leggyakoribb és legveszedelmesebb alakja, amely dogmatikusan igyekszik értelmezni a meghozott politikai elveket és döntéseket. Erre a veszélyre Veljko Vlahović is rámutatott *Revolucija i stvaralaštvo* c. könyvében, amikor megállapította: „... néha már az a benyomásunk, hogy a marxizmus mai dogmatikus magyarázói holmiféle neozozofizmust élesztettek újjá a kommunista mozgalom soraiban.”

Arról van szó tehát, hogy a dogmatikusok nem alkotó jellegűen, nem forradalmi irányvétellel vizsgálják és igyekeznek megoldani korunk társadalmi, gazdasági és politikai kérdéseit. Nem az elfogadott politikai álláspontok lényegének megvalósítására törekszenek, mert megelégszenek a külsőségek biztosításával, anélkül, hogy tartalmukat forradalmilag megváltoztatnák. Egyik legjellegzetesebb példája ennek az olyan tmsz, amelyet ugyan szabályosan bejegyeztek a bíróságon, de amelyben a társadalmi-gazdasági viszonyok lényege gyakorlati szempontból, forradalmi értelemben mit sem változott. Erről vallanak mindazok a véleménykutatások, amelyeknek adatai szerint a dolgozók nagy része a tmsz-ban egyáltalán nem tudja, hogy mely termelési eszközök képezik a tmsz tulajdonát, s így egyikük sem lehet olyan helyzetben, hogy tudatosan rendelkezzen velük. A szervezett szubjektív erőknek (elsősorban a KSZ-nek) tehát még nagyon sokat kell tenniük azért, hogy ezeket a problémákat az alkotmányos előírások és a kongresszusi határozatok szellemében oldjuk meg.

Egyébként minden ilyen esetben, amikor nehezen valósulnak meg a politikai álláspontok és határozatok, leginkább azzal a szólással mentgetjük magunkat, hogy „más az elmélet, és megint más a gyakorlat”. Éppen ezért tartom mai társadalmi-gazdasági fejlődésünk egyik legsarkalatosabb problémájának, hogy nem hoztuk létre a dialektikus összefüggést az elmélet és a gyakorlat között. Ezért fordul elő oly sűrűn a hazai gyakorlatban, hogy verbálisan mindenki elfogadja és támogatja a politikai döntéseket és álláspontokat, így a JK SZ X. kongresszusának határozatait is, a gyakorlatban viszont igen nehézkesen valósítjuk meg őket. Ilyenformán aligha tévedek, amikor azt állítom, hogy a politikai álláspontok és döntések megvalósítását illetően általában hiányzik vagy hiányos az alkotó jellegű hozzáállás, a cselekvő viszonyulás, a célirányos tevékenység. Ez voltaképpen a neozozofizmus jelensége, ami fékezi a forradalmi előrehaladást a szocializmusban.

2. Veljko Vlahović: *Revolucija i stvaralaštvo*. Kultura, Beograd, 1974. 32.

Ennek minden kétségen felülállóan az az oka, hogy nem alkotó jelle-
gűen közelítjük meg a politikai döntéseket és álláspontokat, nem is kísé-
reljük meg az elméletet összekapcsolni a gyakorlattal, s így nem jön létre
a dialektikus kapcsolat, amire feltétlenül szükség lenne. Pedig Tito elv-
társ világosan kimondja: „... a mi gyakorlatunk és tetteink bizonyítják,
hogy voltaképpen mi a lényege a szocializmusnak: nemcsak elméleti tétel
ez, s nem állhat csupán elméletből, hanem a gyakorlatban kell megállnia
a helyét.”³ Ennélfogva az elméletet nem zárhatjuk be saját keretei közé.
Mindenképpen termékeny talajt, megfelelő ösztönzést kell találnunk a
marxista bíráló elemzéshez, s ennek alapján kell értelmet adnunk a konkr-
ét politikai álláspontoknak és döntéseknek.

Ennek tudatában nem várhatjuk be nyugodtan, hogy az első lépést a
gyakorlat tegye meg, mert ez nagymértékben növelné a praktícizmus
veszélyét. Ugyanakkor a dogmatizmustól sem kellene tartanunk, ha a
mindenkori forradalmi cselekvésben az elméletnek és a gyakorlatnak azo-
nos helyzetet biztosítanánk. Szem előtt kell tartanunk ugyanis, hogy mi a
tudományos szocializmust építjük, s ezért teljes érvényesülési lehetőséget
kell adnunk az elméletnek. A tudományos szocializmust nem építhetjük fel,
ha nem adunk kellő hangsúlyt az elméleti gondolkodásnak. Szinte azt
mondhatnánk, hogy a munkásosztály elméleti gondolkodásra való képes-
ségétől függ a tudományos szocializmus fölépítése. Ha elmarad az alkotó
jellegű elméleti munka, akkor fejlődésünk a praktícizmusba torkollik.
Erre már Engels is rámutatott *A német parasztháború* előszavában, amikor
a következőket írta: „A német munkásoknak két lényeges előnyük van a
többi európai ország munkásaival szemben. Az első az, hogy Európa leg-
elméletibb népéhez tartoznak és megőrizték azt az elméleti érzéket, ame-
lyet Németország úgynevezett »művelt« osztrályai teljesen elvesztettek. Ha
nem előzte volna meg a német filozófia, különösen Hegel filozófiája, akkor
a német tudományos szocializmus — az egyedüli tudományos szocializmus,
amely valaha is létezett — sohasem jött volna létre. Ha a munkások sora-
iban nem volna elméleti érzék, ez a tudományos szocializmus sohasem
vált volna annyira vérükké, mint ahogyan ez tényleg bekövetkezett. És
hogy ez milyen mérhetetlen előny, azt mutatja egyrészt az a mindenfajta
elmélettel szemben megnyilvánuló közöny, amely egyik legfőbb oka an-
nak, hogy az angol munkásmozgalom, az egyes szakmák nagyszerű szer-
vezettségére ellenére is, oly lassan halad előre...”⁴

Természetesen más kérdés, hogy milyennek kell lennie annak az
elméletnek, amelyet a munkásosztály felhasználhat saját forradalmi cse-
lekvésében. Úgy hiszem, ez már régóta tisztázva van: ennek az elmélet-
nek összhangban kell lennie a munkásosztály forradalmi gyakorlatával,
mert különben csak fékezne a forradalmi akciót, s a dogmatizációs törek-
véseket fejtené ki a korszerű társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok
alakulásában. Az ilyen elmélet fontosságát és nélkülözhetetlenségét Lenin
is hangsúlyozza, s külön felhívja a figyelmet arra, hogy milyen veszé-
lyeket rejt magában, amikor a dogmatizmus elleni harc nevében semmibe
vesszük az elmélet szerepét. Így tehát a maga módján Lenin is leszámol

3. Josip Broz Tito: I. m. 29.

4. Engels: *Előszó A német parasztháborúhoz*. Marx—Engels: Válogatott Művek, Buda-
pest 1949. I. kötet, 633.

mindazokkal a felfogásokkal, amelyek a gyakorlatot részesítik előnyben az elmélet elhanyagolásának árán, hiszen a következőképpen figyelmeztet a veszélyre: „Aki csak valamelyest ismeri mozgalmunk tényleges állapotát; annak látnia kell, hogy a marxizmus széles elterjedésével együttjárt az elmélet színvonalának bizonyos süllyedése. A mozgalomhoz, gyakorlati jelentősége és gyakorlati sikere folytán, nem csekély számban csatlakoztak olyanok, akik nagyon kevés, vagy éppen egyáltalán semmiféle elméleti előképzettséggel nem bírtak. Megállapítható ebből, hogy a tapintatnak mily nagyfokú hiányát árulja el a Rabócseje Djelo, amikor diadalmas gesztussal kivágja Marx mondását: »a tényleges mozgalom minden lépése fontosabb tucatnyi programnál«. E szavak ismétlése az elméleti zűrzavar idején ugyanaz, mintha egy temetési menetet látva, valaki azt kiáltaná: »Soha el ne fogyjon a munkások... Forradalmi elmélet nélkülül nem lehet forradalmi mozgalom sem. Nem lehet eléggé hangsúlyozni ezt a gondolatot olyan időben, amikor az opportunizmus divatos hirdetésével a gyakorlati tevékenység legszűkösebb formáiért való lelkesedés párosul.«⁵ Mindezt figyelembe véve Lenin azt is kimondja, hogy az élcsapat szerepét csakis a párt töltheti be, amely a haladó elméletet irányítja.

Ha sikeresen túl akarjuk haladni a dogmatizációs irányzatokat öngazgatású társadalmunkban, akkor a munkásosztály forradalmi harcát szerintem a következőképpen kellene megalapoznunk:

- bírálólag tovább kell fejleszteniünk a forradalmi elméletet;
- politikai harcot kell folytatnunk a munkásosztály konkrét hatalmi fölényéért;
- minden erőnket arra kell összpontosítanunk, hogy gyakorlatilag-gazdaságilag túlhaladjuk a termelés tőkés módját.

Ezt a feladatot Engelsnek abból az eszméjéből vezettem le, amelyet *A német parasztháború* már idézett előszavában fejtett ki, ahol ezek a megállapításai is olvashatók: „El kell ismerni, hogy a német munkások ritkán hozzáértéssel aknázták ki helyzetük előnyeit. Első ízben, amióta munkásmozgalom van, folyik a harc annak mindhárom irányában — az elméleti, a politikai és a gyakorlati-gazdasági (ellenállás a tőkéskekkel szemben) vonalon — összhangban, összefüggően és tervszerű vezetéssel. Eppen ebben az úgyszólván összpontosított támadásban rejlik a német mozgalom ereje és legyőzhetlensége.”⁶

Az elmélet bíráló jellegű, forradalmi továbbfejlesztése annyit tesz, mint elfogadni Marx módszereit a társadalmi jelenségek elemzésében. Ezek szerint tehát az elmélet nem helyezkedhet semleges álláspontra a gyakorlattal szemben. Kizárólag annak a harcnak a szolgálatában állhat, amelyet a munkásosztály folytat történelmi érdekeinek megvalósításáért. Az elmélet ilyen bíráló jellegű, forradalmi továbbfejlesztésének célja, hogy folyamatosan elvégezze az elméleti tételek szintézisét és gyakorlati alkalmazását, mert csak így törhet utat a szocialista viszonyok továbbfejlesztésének.

5. Lenin: *Mi a teendő*. Bratstvo-Jedinstvo kiadó, Újvidék 1951. 24.

6. Engels: *Előszó A német parasztháborúhoz*. Marx—Engels: Válogatott Művek, Budapest 1949. I. kötet, 634.

A munkásosztály csak úgy valósíthatja meg politikai hatalmát, ha elejét vesszük a neoszofizmus terjedésének, s ha megakadályozzuk a formalizmust a politikai irányelvek és határozatok elfogadásában (gondolok itt elsősorban a JKSZ X. kongresszusának határozataira). Ennek érdekében szervezeten kell dolgoznunk a konkrét politikai döntések és álláspontok elméleti értelmezésén, miáltal jelentősen megkönnyíthetjük gyakorlati megvalósításukat. Ez a munka tehát egyet jelentene a politikai döntések „életre keltésével”, azaz gyakorlati megvalósításuk, alkalmazásuk előkészítésével. Azt hiszem, mindannyiunk számára egészen világos, hogy társadalmi-gazdasági valóságunkban éppen ennek hiányát érezzük a legjobban. Léteznek ugyanis igen erőteljes irányzatok, amelyek az elméletet — „tisztaságának” megóvása érdekében — semleges helyzetbe akarják hozni az időszerű társadalmi-politikai és társadalmi-gazdasági problémákhoz viszonyítva. Ez az álláspont voltaképpen fékezi a forradalmi változásokat a társadalomban, s ugyanakkor, ami még szembeötlőbb, az ilyen elméletből a munkásosztálynak egy szemernyi haszna sincs. Ezért úgy gondolom, nagyon hasznos lenne olyan feltételeket létrehozni, amelyek között az elméletet, vagyis a tudást szervezeten a munkásosztály harcának közvetlen szolgálatába állíthatnánk, azoknak a céloknak a megvalósítása érdekében, amelyek a szocializmus építésének jelenlegi szakaszában állnak előttünk. A szervezettség fogalma alatt itt azt értem, hogy a lehető legnagyobb ésszerűséggel használjuk ki azokat az intellektuális erőket, amelyeket egyelőre csak az egyes munkahelyek keretében lehet hasznosítani. Ilyen szempontból természetesen a társadalmi kérdésekkel foglalkozó tudományos intézetekre és a folyóiratokra hárul a legnagyobb felelősség. Sajnos, a gyakorlatban azt tapasztaljuk, hogy ez az elképzelés nagyon nehezen valósul meg, éppen mert a teoretikusok egy része az elmélet „semlegességének” megőrzésére törekszik a mai társadalmi mozgásokhoz viszonyítva. A korszerű társadalmi problémákkal való elméleti foglalkozást ezek a teoretikusok rangon alulinak tartják s annak szükségességét hangoztatják, hogy az elméletet meg kell tisztítani a társadalom gyakorlati problémáinak minden nyomától. Ez az út természetesen nem fogadható el számunkra, hiszen ez oda vezet, hogy az elmélet elidegenedik a munkásosztálytól, tehát a gyakorlattól is, s az ilyen elmélet elkerülhetlenül öncélúvá alacsonyodik.

A cselekvés harmadik iránya a munkásosztály erejének összpontosítása a gyakorlati-gazdasági ellenállásra a tőkével és a termelés tőkés módjával szemben, ami a szocializmusban mint átmeneti időszakban még jelen van. Ennek az ellenállásnak többféle formája lehet. Egyik ilyen ellenállási forma nálunk az öngazgatási döntéshozatal folyamata, amelylyel a munkásosztály folyamatosan aláassa a tőkés termelési mód alapzatát. Ezért a szervezett szubjektív erők, és mindenekfölött a Kommunista Szövetség fontos feladata, hogy megfelelő feltételeket hozzon létre az öngazgatási viszonyok fejlesztéséhez, az öngazgatási döntéshozatal erősítéséhez. Ilyen értelemben a KSZ-nek külön erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy a dolgozó emberek képessé váljanak az öngazgatási döntéshozatalra. Ezt a döntéshozatalt emellett a gyári keretek fölé kell helyezni, föl kell emelni az egész társadalom szintjére. Csak így haladhatjuk túl a munkásosztály gyárak szerinti tagolását, s csak így szün-

tethetjük meg társadalmunkban a tőkés tenmelési mód újratermelődését. E tekintetben a küldöttségi rendszernek kell betöltenie a legjelentősebb szerepet.

Véleményem szerint szocialista társadalmunkban a mai társadalmi-gazdasági valóságot csak úgy szabadíthatjuk meg tehát a dogmatizációs irányzatoktól, ha a mondottak szerint dialektikus kapcsolatba állítjuk egymással az elméletet, a politikát és a gyakorlatot. E tényezők dialektikus kapcsolata nélkül egészen érthető, hogy az elmélet elidegenedik a gyakorlattól, s a társadalmi élet minden területén előtér a praktikizmus. Ilyen körülmények között azután nagyon nehéz áttérni „a szavakról a tettekre”, nagyon nehéz a politikai álláspontokat gyakorlatilag keresztülvinni. Ezért kell szilárd kapcsolatot létrehozni az elmélet, a politika és a gyakorlat között. Ennek elérése érdekében a társadalom minden rétegét mozgósítanunk kell a JKSZ X. kongresszusa határozatainak megvalósítása céljából, vagyis, más szóval, senkinek a semlegességét és érdektelenségét nem szabad eltűnünk ebben az együttes harcban. A semlegesség és az érdektelenség ugyanis a munkáosztály harcában, amely történelmi érdekeinek megvalósítására irányul, nem más, mint nyílt ellenállás a forradalom lendületével szemben, nem más, mint alap a dogmatizációs irányzatok fejlődéséhez szocialista társadalmunk építésének folyamatában.

